

”אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ”*

טליה מילנר

האיסור לצאת מן המקום בשבת הוא אחד משני איסורי השבת המסוימים המפורשים בתורה. כיצד הוא משקף פן מהותי באופייה של השבת? עיון בציווי בתורה שבכתב וברעיונות שהשתלשלו ממנו בזוהר ובדרשות חסידיות

בספר 'קול התור' מובא ביאור לפסוק בתהלים "וַיְהִי בְשָׁלֹם סָכוּ וּמְעוֹנָתוֹ בְּצִיּוֹן" (תהלים עו, ג) בשם הגר"א.¹ פירושו לפסוק קושר בין מצוות סוכה למצוות יישוב ארץ ישראל: "שתי המצוות שהאדם נכנס בהן שלם בכל גופו הן סוכה וארץ ישראל. ורמז נתן לזה בפסוק 'ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון'. והוסיף: סוכה מצוותה תעשה ולא מן העשוי, אף ציון כך" (קול התור א, ז). שתי מצוות העשה האלו מיוחדות בכך שכשאנחנו מקיימים אותן כל גופנו מצוי בתוך המצווה. אין אנו נדרשים לעשות דבר, אלא עצם נוכחותנו במקום מסוים היא-היא המצווה.

רבים מן האחרונים נדרשו לדבריו של הגר"א וכתבו על גבי פירושו רעיונות נוספים. כדרכו, מיטיב לסכם ולנסח את הרעיונות הרב אליעזר מלמד בספרו 'פניני הלכה' בבארו את מצוות סוכה:

מיוחדת היא מצוות הישיבה בסוכה, שהיא מקדשת את שגרת חייו של האדם. שהאכילה והשתייה, השיחה והשינה, כיוון שהן מתקיימות בסוכה - הרי הן מתרוממות ומתקדשות למעלת מצווה. ורמז לזה בעלי הקבלה, שאור הסוכה הוא 'אור מקיף', לעומת רוב המצוות ובכללן ארבעת המינים ששייכים ל'אור פנימי' [...]. ובזה דומה מצוות הסוכה למצוות יישוב הארץ, ששתי המצוות הללו מקיפות אותנו, והננו נכנסים לאווירת הקדושה שלהן, ועל ידי כך גם המעשים הארציים שלנו מתקדשים [...]. ובשתי המצוות הללו מתגלה סגולת ישראל באופן מיוחד, שזה עיקר סגולתם של ישראל, שמגלים את הקדושה בארץ (פניני הלכה סוכות א, ז).

* שורות אלה נכתבות בימים שבהם הציווי מקבל פן אקטואלי למדי. בשל הנגף הפוקד את העולם אנו נדרשים להסתגר בבתינו ולא לצאת מהם, כמו הפירוש הקראי למילים 'אל יצא איש ממקומו'. הכניסה אל הבית, אל המשפחה, בצד עצירת החיים מסביבנו, נושאות עימן את ההזדמנות להתבונן עמוק בתוכנו ולשאול שאלות ממרכזות: מה חשוב לי? איך נראה הפנים שלי? מה משמעותו של מקום?

1 הספר 'קול התור' מיוחס לר' הלל ריבלין משקלוב, תלמידו של הגר"א (הגאון ר' אליהו מווילנה) וממנהיגי העלייה לארץ של תלמידי הגר"א. בספר אסופות דרשות על הגאולה על פי הקבלה. הגר"א ראה בשנת הת"ר (1840) שנת גאולה. על פי חישובי הקיצין הללו נקרא שם הספר 'קול התור'.

עַז דְּבוּרָה • אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְקוֹמוֹ

יש קשר בין אופיין של מצוות סוכה ומצוות יישוב הארץ. שתי המצוות מקדשות את האדם ומאירות את חייו הארציים. במאמר זה אטען שישנה מצווה נוספת שהרעיון העומד מאחוריה דומה לרעיון העומד מאחורי שתי המצוות הללו. על המצווה הזאת אנחנו חושבים בדרך כלל סביב ממד הזמן, אך מתברר שהיא נוגעת גם לממד המקום. זוהי השבת.

מקורה של מצוות השבת ועניינה מופיעים בתורה בהקשרים שונים. שני טעמים מרכזיים ניתנו למצוות השבת בעשרת הדיברות:

1. זכר למעשה בראשית: "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל כֵּן בָּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ" (שמות כ, יא). כיוון שריבונו של עולם שבת בשבת, מוטל עלינו להזדהות עימו ולהצטרף אל שביתתו.

2. זכר ליציאת מצרים: "וַיְזַכְּרֶנּוּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה עַל כֵּן צִוָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת" (דברים ה, טו). בשבת עלינו להיזכר שהקדוש ברוך הוא הוציא אותנו מעבדות לעבוד אותו יתברך. זהו יום של איפוס ושמיטת האחיזה, כמו שנת השמיטה, יום המזכיר שהקדוש ברוך הוא-הוא ריבון העולם ואנו עבדיו. על כן אנחנו מסירים את שליטתנו בעבדים ובבהמות ומאפשרים אף להם לנוח. בתורה מופיע מקור נוסף למצוות השבת - פרשת המן:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲכָלְהוּ הַיּוֹם כִּי שַׁבָּת הַיּוֹם לַה' הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֵהוּ בַשָּׂדֶה. שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקֹטְהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה בּוֹ. וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יֵצְאוּ מִן הָעַם לִלְקוֹט וְלֹא מִצָּאוּ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עַד אָנֹכָה מֵאַנְתֶּם לְשֹׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתַי. רְאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לֶחֶם יוֹמִים שְׁבֹו אִישׁ תַּחְתּוֹ אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי (שמות טו, כה-ל).

כרונולוגית קדמה פרשת המן לעשרת הדיברות. כאן נפגשו ישראל לראשונה עם מצוות השבת, על פי פשט התורה. בפרשה זו נצטוו בציווי הראשון הנוגע לשבת - לא לצאת ללקוט את המן ביום השביעי. מפשט המקרא לא עולה שבני ישראל הכירו קודם לכן את המושג 'שבת'; ואם הכירו, אפשר להעריך שהיו אלה רק מסורות על בריאת העולם ללא השלכה מעשית על חייהם.

מהציווי 'שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי' למדו חז"ל את דיני תחומין בשבת ואת איסור מלאכת הוצאה. מתוך ל"ט המלאכות האסורות בשבת, שתי המלאכות היחידות שיוחד להן איסור מפורש בתורה הן האיסורים לצאת חוץ לתחום ולהבעיר אש. מצוות אלה נמנו עם מצוות הלא תעשה בספר המצוות לרמב"ם, לעומת שאר המלאכות, שאיסורן נובע מהאיסור הכללי על עשיית מלאכה בשבת.

מכיוון שמלאכה זו, בצד האיסור להבעיר אש, זכתה להתייחד משאר המלאכות ולהיכתב במפורש בפסוקים, אני מניחה שעשוי להשתקף בה פן מהותי לשבת. אבקש לעיין בציווי הבסיסי של התורה, 'אל יצא איש ממקומו ביום השביעי', וברעיונות שהשתלשלו ממנו

עַז דְּבוּרָה • אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ

בקטע זוהר אחד ובכמה דרשות חסידיות, ובעזרתם אברר כיצד הציווי שלא לצאת מן המקום מבטא מרכיב יסודי באופיו של יום השבת.

א. מהזוהר לתולדות יעקב יוסף: אל יצא איש ממקומו של עולם

הזוהר לפרשת בשלח דורש את הפסוק:

כתיב "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי", "ממקומו" - תנינן, מההוא מקום דאתחזי למהך, ורזא דמלה דכתיב (יחזקאל ג) "ברוך כבוד ה' ממקומו", ודא איהו מקום, ודא איהו רזא דכתיב (שמות ג) "כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא", אתר ידיעא, קרינן ליה 'מקום' דאשתמודעא יקרא עלאה. ובגין כך אזהרותא לבר נש דקא מתעטרא בעטורא קדישא דלעילא, דלא יפוק מניה בפומיה מלולא דחול, בגין דאי יפוק מניה, קא מחלל יומא דשבתא, בידוי בעובדתא, ברגלוי למהך לבר מתרין אלפין אמין, כל אלין חלולא דשבתא אינון. "אל יצא איש ממקומו" - דא איהו אתר יקירא דקדושה, דהא לבר מניה אלהים אחרים ניהו. "ברוך כבוד ה'" - דא כבוד דלעילא, "ממקומו" - דא כבוד דלתתא. דא איהו רזא דעטרא דשבת. בגין כך "אל יצא איש ממקומו". זכאה חולקיה מאן דזכי ליקרא דשבתא. זכאה איהו בעלמא דין ובעלמא דאתי (זוהר ח"ב בשלח סג ע"ב-סד ע"א).

(תרגום: כתוב "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי". "ממקומו" - שנינו, מאותו מקום שראוי ללכת, וסוד הדבר שכתוב (יחזקאל ג) "ברוך כבוד ה' ממקומו", וזהו מקום, וזהו סוד הכתוב, "כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא". מקום ידוע, קוראים לו מקום שנודע הכבוד העליון. ולכן אזהרה לאדם שמתעטר בעטור קדוש שלמעלה, שלא יצא ממנו בפיו דבור של חל, משום שאם יצא ממנו, הוא מחלל את יום השבת, בידוי - במעשה, ובגלגליו - ללכת מחוץ לאלפים אמה. כל אלו הם חלול שבת. "אל יצא איש ממקומו" - זהו מקום נכבד של קדושה, שהרי מחוצה לו הם אלהים אחרים. "ברוך כבוד ה'" - זהו כבוד שלמעלה, "ממקומו" - זה כבוד שלמעלה. זהו סוד עטרת השבת. לכן "אל יצא איש ממקומו". אשרי חלקו של מי שזוכה לכבד את השבת. אשריו בעולם הזה ובעולם הבא.)²

מהו המקום שממנו אין לצאת בשבת, הנזכר בפרשת המן? הזוהר קושר מקום זה לפסוק אחר: "ברוך כבוד ה' ממקומו" (יחזקאל ג, יב). הדברים מהדהדים למדרש שמסביר מדוע אחד מכינוייו של הקדוש ברוך הוא הוא 'המקום':

2 התרגום לקוח מאתר 'תורת אמת'.

עז דבורה • אל יצא איש ממקומו

"זיפגע במקום" - רב הונא בשם ר' אמי אמר: מפני מה מכנין שמו של הקדוש ברוך הוא וקוראין אותו 'מקום'? שהוא מקומו של עולם, ואין עולמו מקומו, מן מה דכתיב (שמות לג) "הנה מקום אתי". הוי הקדוש ברוך הוא מקומו של עולם, ואין עולמו מקומו (בראשית רבה [וילנה] סח, ט).

הזוהר הקדוש אינו מדבר על מקומו הפיזי או הגאוגרפי של האדם במהלך השבת, שעליו מדבר פשט הציווי, אלא על מקומו של עולם, הכבוד העליון. בשבת אנו נקראים להיכנס אל אותו מקום שבאופן רגיל איננו ראויים להיות בו, אל מקום נכבד של קדושה. עם זה אין מדובר בהסתלקות מן הממד הפיזי: הזוהר מוסיף שלכניסתנו אל הקודש בשבת יש השלכות מעשיות. כלומר, האדם נדרש לביטויים פיזיים שיבטאו את המקום הרוחני שבו הוא נמצא.

השבת היא מרחב שבו אנו עטופים בקודש. עלינו להיות נוכחים בו ככל האפשר ולהתאים את עצמנו אליו, בלי שיסיחו את דעתנו דברים חיצוניים שיש בהם כדי לחלל את המקום שאליו הזמנו. על האדם לשמור על פיו מלדבר דיבור של חול, להימנע מעשיית מלאכות אסורות בידיו ומהליכה ברגליו מחוץ לתחום. כפי שאומר הנביא ישעיהו: "אם תִּשָּׁבֵת מִשְׁבֵּת רְגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶיךָ בְּיוֹם קִדְשֵׁי וְקִרְאתָ לְשִׁבְתָּ עֲנֵג לְקֹדֶשׁ ה' מְכַבֵּד וְכַבְּדָתוּ מַעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצֹא חֲפָצֶךָ וְדָבַר דְּבָר" (ישעיהו נח, יג). הרגל צריכה לשבות, ואת הדיבור צריך לכוון לכבוד השבת. אדם שידבר דיבור של חול, יעשה מלאכה או ילך מחוץ לתחום, הרי הוא מחלל את השבת ופוגע בקדושתה. כל הדברים הפיזיים באים לשרת לא את המקום הפיזי והגאוגרפי אלא את 'המקום'.

על בסיס הזוהר דורש את הפסוק ר' יעקב יוסף מפולנאה, בעל הספר 'תולדות יעקב יוסף'³ וממקד את העניין בקדושת המחשבה:

מצוה "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (טז, כט).
טעם מצוה זו, נראה לי שזכרתי במקום אחר. ענין שבת הוא קדושת המחשבה, שאסור להסיח דעתו כל היום מקדושת שבת, קל וחומר מתפילין שאסור בהיסח הדעת (מנחות לו ע"ב), שהוא חותמא, ושבת דפטור מתפילין משום דקדושתו הוא יותר מתפילין, כל שכן שצריך שלא להסיח כל היום מקדושת שבת.
והטעם באמת לזה, כי מכוח דשבת עיקר קדושתו שיקדש מחשבתו בו, כי אדם הוא דוגמת אדם העליון שהוא זעיר אנפין⁴ [...] ואם חס וחלילה פוגם במחשבה, חס וחלילה הוא מוציא איש הקדוש ברוך הוא שנקרא איש, ממקומו - ממחשבה עליונה. וזהו שאמר "אל יצא", רוצה לומר "אל יוציא", כי כך דרשו בש"ס (עירובין

3 רבי יעקב יוסף כ"ץ מפולנאה (1695-1782) היה אחד מבכירי תלמידיו של הבעש"ט ומגדולי משמרי תורתיו בכתב.

4 זעיר אנפין (בעברית: קטן הפנים): כינוי בספר הזוהר לבחינות מסוימות באלוהות, לשש הספירות שבין השכינה לכתר. 'פרצוף' אלוהי זה עומד מול האריך אנפין' (בעברית: ארוך הפנים), המקביל לספירת כתר.

עַז דְּבוּרָה • אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְקוֹמוֹ

יז ע"ב) לענין הוצאה גם כן. ולדברינו אתי שפיר גם כן, שאל יוציא במחשבתו איש העליון ממקומו ביום השביעי [...].
זהו סוד איסור תחומין ש"אל יצא איש ממקומו", וכמ"ש בפרי עץ חיים הלכות שבת, שעוקר נפשו, חלק השכינה, מהקדושה, והולך חוץ לתחום מקום הקליפות, ועוונו ישא עד שיחזור לשורשו שבקדושה, יעו"ש (תולדות יעקב יוסף, בשלח).

על שתי מצוות נאמר בתורה כי הן אות, כלומר סימן לברית בינינו לבין הקדוש ברוך הוא: תפילין - "וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ" (שמות יג, ט), ושבת - "בַּיּוֹם וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֵלָם" (שם לא, יז). רבי יעקב יוסף מפולנאה לומד קל וחומר מתפילין על שבת: אם בתפילין יש להיזהר שלא להסיח את הדעת, שכן הן מבטאות את הברית בינינו לבין הקדוש ברוך הוא, בשבת, שהיא פטורה מתפילין,⁵ על אחת כמה וכמה עלינו להתאמץ שלא להסיח את דעתנו מקדושתה.

האדם נברא בצלם, כלומר דמותו דומה לאדם העליון, שהיא בחינה מסוימת באלוהות המכונה גם זעיר אנפין. גם מעשיו משתקפים בעולם העליון, ועל כן עליו להיזהר במחשבתו כשהוא מקיים את מצוות השבת או את מצוות תפילין. שבת היא ההזדמנות למימוש צלם אלוהים שבאדם, למימוש של זעיר אנפין שבאלוהות. אם אדם מנתק את מחשבתו מהקדושה ומסלק את הקדוש ברוך הוא ממחשבתו, הרי הוא פוגם לא רק בצלם אלוהים שבו אלא אף באלוהות. על כן בשבת עליו להידיבק בקדושה העליונה ולטהר את מחשבתו. 'אל יצא איש ממקומו' הופך ל'אל יוציא איש ממקומו', כלומר על האדם נאסר להוציא את הקדוש ברוך הוא, המכונה 'איש', ממקומו, ממחשבתו.

הזוהר דיבר על ההשלכות המעשיות שיש לכניסה אל הכבוד העליון, ואילו תולדות יעקב יוסף מציע מעין תרגום מעשי נוסף וקובע כי גבולות אותו מקום אינם מתבטאים במעשה בלבד אלא גם במחשבה. אותו מקום שאין לצאת ממנו הוא תחום המחשבה הקדושה.

ב. שפת אמת: אל יצא איש משורשו

רבי יהודה אריה לייב אלתר, בעל ספר הדרוש החסידי 'שפת אמת',⁶ נוגע בנושא מכיוונים אחדים בכמה מדרשותיו, ובכל פעם הוא מוסיף משמעות נוספת להוראה 'אל יצא איש ממקומו'. בדרשותיו מתחדשות שלוש משמעויות רוחניות פנימיות וקיומיות להוראה.

5 הטעם לאיסור הנחת תפילין בשבת מובא במכילתא דרבי ישמעאל, בא, מסכתא דפסחא יז: "ר' יצחק אומר: הואיל ושבת קרויה אות, ותפילין קרויין אות, לא יתן אות בתוך אות. או יתן אות בתוך אות [אמרת תדחה שבת שהיא קרויה אות וברית, לתפילין שאינן קרויין אלא אות בלבד. ר' אליעזר אומר: הואיל ושבת קרויה אות ותפילין קרויין אות, לא יתן אות בתוך אות. או יתן אות בתוך אות], אמרת תדחה שבת שחייבין עליה כרת ומיתת בית דין, לתפילין שאינן חייבין עליהן לא כרת ולא מיתת בית דין".
6 האדמו"ר השלישי בשושלת אדמו"רי חסידות גור (1847-1905).

עַז דְּבוּרָה • אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ

1. השיבה אל השורש

בהקדמה למשמעות הראשונה שמציג השפת אמת אביא את התייחסותו של ר' נחמן מברסלב⁷ לענייננו:

ואימתי יכול לראות שפלותו? בשבת. כי בשבת נאמר (שמות טז) "ראו כי ה' נתן לכם את השבת" [...] בשבת יכול לראות שפלותו. וזהו "שבו איש תחתיו" הנאמר בשבת (שם). היינו תחת מדריגתו, שפל ממה שהוא. ועל כל פנים "אל יצא איש ממקומו", היינו למעלה ממדריגתו, כגון עושה מעשה זמרי ומבקש שכר כפינחס (סוטה כב ע"ב) (ליקוטי מוהר"ן ח"א עט).

בשבת אדם נדרש להתבונן בעצמו, להכיר את מקומו,⁸ ולא לנסות לצאת ממקומו וממדריגתו. יתרה מזאת, עליו להיות נמוך ממדריגתו. השבת דורשת מהאדם 'לאתחל' את עצמו מדי שבוע כדי שלא יגיע לידי גאווה שתוציא אותנו מן העולם.

לעומת ר' נחמן, הרואה באיסור לצאת מן המקום בשבת אמצעי זהירות מפני הגאווה, הרבי מגור רואה בו תיאור מצבו של האדם, ואולי אף ברכה:

במדרש: "נכון כסאך - אף על פי ש'מעולם אתה', לא נתייבשה כסאך עד 'אז ישיר' כו' משל" כו' עיין שם. פירוש כי בוודאי מעולם ממשלתו יתברך מגעת על כל, אבל להיות מיושב וקבוע בלבבות אנשים אשר ירגישו כי הנהגתו יתברך שולטת בהם ועליהם, זה ניתקן ביציאת מצרים וקריעת ים סוף. דאיתא ב' אלפים תהו, ב' אלפים תורה. כי בכל דבר יש חומר וצורה. ובהתייבשות הצורה תוך החומר, להיותם מסכימים לדבר אחד, בהתודע אל החומר כי הוא רק דמיון וציור להרוח פנימיות שבו, זה נקרא ישוב. ועל זה נאמר "לא תהו בראה לשבת יצרה". והוא באמת בחינת השבת, שבו שב כל דבר לשורשו. כמו שכתבתי במקום אחר פירוש הזוהר הקדוש "שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו" כו'. ובהתייבשות הנ"ל יש ברכה וריבוי ועושה תולדות (שפת אמת, בשלח תרל"ח).

הדרשה פותחת בתיאור השכינה הנמצאת בכל מקום, ובכל זאת לא בפשטות היא מתייבשת בליבותיהם של האנשים. כמו השכינה בעולם הגשמי כך גם הנשמה או הרוח באדם צריכה למצוא את מקומה בגוף. במשך ששת ימי מעשה יש פער גדול מדי בין הנשמה ובין הגוף, בין הצורה ובין החומר, פער שאי אפשר לגשר עליו. על בסיס קטע הזוהר שנזכר למעלה, השפת אמת אומר כי בשבת האדם מיישב בתוכו את הרוח, והפער מצטמצם. מהותה של השבת היא השיבה במקום ושיבת כל דבר לשורשו.

7 מייסד חסידות ברסלב (1772-1810).

8 "המפיר את מקומו" הוא אחד מארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם (משנה, אבות ו, 1).

9 גרעין העניין מופיע בדרשה שנשא הרבי מגור בפרשת בשלח שנת תרל"ג: "אל יצא איש ממקומו כו'. שיש התדבקות לכל איש ישראל בשורשו בש"ק".

עַז דְּבוּרָה • אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ

בהמשך אותה דרשה הרבי מגור כותב שאף על פי שיש קושי בחיבור בין הגוף לנשמה, שורשו של גוף האדם - בקודש ובתורה: "שבאמת הגוף רק התלבשות רמ"ח איברים ושס"ה גידין נגד תרי"ג מצות. וכמו כן בכלל כמו שכתוב 'בצלם אלקים עשה'". גם בימות השבוע הגוף החומרי הוא מעין גילום של תרי"ג מצוות, אלא שהוא מרוחק מהשורש. בשבת, כשאנו בטלים ממלאכה ומתבטלים כלפי השורש העליון, הקדוש ברוך הוא פורס עלינו סוכת שלום והגנה, ואנו מסתופפים בצל השכינה. הוא מסייע לכל אדם להתחבר מחדש אל הנקודה הפנימית השוכנת בו וליישב את נשמתו בתוך גופו. וכך מסתיימת הדרשה:

וכן הכלל לעולם כי כאשר אדם מתחיל בעבודת הבורא יתברך, בא אחר כך למדריגות שצריך להיות נושע רק בחסד עליון בלבד. כמו שכתוב "לא אל גומר עלי". והוא באמת בחינת השבת. שצריך הגנה פורס סוכת שלום כו' כמו שכתבתי במקום אחר.

השבת עוזרת לנו לחזור למקומנו, לנקודת המרכז שבנו. שטף החיים, המשימות וטרדות היום-יום מוציאים אותנו מהמקום ומרחיקים אותנו מעצמנו. לפעמים בלי דעת אנו מתרחקים מהמרכז של עצמנו ואיננו מקשיבים פנימה. אם נאזין לקול הפנימי, נפנה לו מקום ונרגיש אותו, נהיה אנחנו ושורשנו - אחד. השבת מאפשרת הוויה זו. היא קוראת לנו להשקיט את כל הרעשים, להסיר את מסיחי הדעת ולחזור למקומנו. איננו נדרשים לתפוקה, איננו נקראים להשוואות עם הזולת ואף איננו נתבעים להתמודדות עם החוץ. השבת קוראת לי להסתכל על מקומי ועל תחושותיי. היא מזמינה אותי למודעות לעצמי. הלכות שבת יוצרות את המצע להשקטת היצירה, המלאכה והמבט החוצה. בשבת אוכל לשבת על מצע זה, תחתי, במקומי.

2. השביתה - תכלית השלמות

דרשה נוספת של ר' יהודה לייב אלתר מגור מביעה רעיון שונה הקשור לעמידה של עם ישראל במתן תורה:

בענין מעמד הר סיני דכתיב "יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב". כי בהר סיני באו בני ישראל לתכלית השלימות והיו כמלאכים, דהאדם נקרא מהלך, על ידי שבכל עת צריך לילך ממדרגה למדרגה לבוא אל השלימות. ואז נקרא עומד. ומעין זה השלימות יש הארה בכל שבת לכן יש בו שביתה. וכתיב "אם תשיב משבת רגלך" כו'. "אל יצא איש ממקומו". ועל זה אומרין: "פורס סוכת שלום עלינו" (שפת אמת, יתרו תרנ"ב).

בדרך כלל, כשדנים בהבדל בין המלאכים העומדים לבני האדם ההולכים מציינים את מעלת האדם על המלאך - לעומת האדם, שבכוחו לתקן עצמו ולהתקרב אל השלמות, המלאכים, וכמותם הבהמות, עומדים במקומם, ואינם מסוגלים להתקדם.¹⁰ בדרשה זו בעל השפת אמת מדבר דווקא על היכולת של האדם לגעת בשלמות רק אחת לשבוע. כל חייו הוא הולך, ובשבת הוא מתעלה לדרגת מלאך וזוכה להארה שלא היה מסוגל לזכות בה כל עוד נע ממקום למקום. רק בשבת האדם מגיע למנוחתו ולתכלית שלמותו.

10 רבי יהודה ליוואי (המהר"ל) מפראג, תפארת ישראל ג.

3. תחת כנפי השכינה

בדרשה לחג הסוכות ר' יהודה לייב אלטר מביא רעיון הקרוב לדרשת הזוהר שהזכרה לעיל:

"למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי". כי עיקר יציאת מצרים היה מה שנתעלו בני ישראל להיות בני חורין שלא להיות מקושר בגשמיות הטבע. והגם דכתיב "זכרתי לך חסד נעורייך כו' לכתך אחרי במדבר". מכל מקום היה הכל בהמשכות הקדוש ברוך הוא כמו שכתוב "משכני אחריך נרוצה". וכן כתיב "לכתך אחרי" דייקא. רק שבחן של ישראל שהם כלים להתמשך אחריו יתברך שמו. אבל עיקר הכח קבלנו ביציאת מצרים. ועל זה מברכין "ופדינו מבית עבדים", שעולם הזה נקרא 'בית עבדים'. אבל לבני ישראל כתיב "ושמתי מקום לעמי כו' ושכן תחתיו" כו'. והוא כמו שכתוב בשבת קודש: "ראו כי ה' נתן לכם השבת כו' שבו איש תחתיו". פירוש "תחתיו" קאי על ה' הנזכר מקודם. וכן פירש בזוהר הקדוש: "אל יצא איש ממקומו" כמו שכתוב "ברוך כבוד ה' ממקומו" ע"ש. וזהו פריסת סוכת שלום בשבת ובסוכה (שפת אמת, סוכות תרנ"ז).

מעלת הסוכה וכן מעלתה של השבת היא ההימשכות אחר הקדוש ברוך הוא וההתנתקות מהגשמיות. לכוח של ההימשכות הזו זכה עם ישראל ביציאת מצרים, כשהקדוש ברוך הוא לקח אותנו לו לעם. ר' נחמן, כזכור, הבין את המילה 'תחתיו' במשמעות של נמיכות ואילו השפת אמת נוסך בה משמעות שונה: תחת הקדוש ברוך הוא. משמעות האיסור לצאת קשורה להיצמדות שלנו אל הקודש. הקדוש ברוך הוא עושה מעשה מרגש ומקרב - הוא מייחד לנו מקום תחתיו, בחסותו.

כך כתב אברהם יהושע השל בספרו 'השבת - משמעותה לאדם המודרני':

השבת איננה קיימת למען ימי החולין, ימי החולין קיימים למען השבת [...] עבודה היא אומנות, מנוחה שלמה היא אומנות. מנוחה שלמה היא תוצאה של התאמה מלאה בין הגופניות, התבונה והדמיון. אדם המבקש להצטיין באומנות נדרש להיענות לכללים ולמשמעת. עליו להתנער מרפיון ומעצלנות. היום השביעי הוא ארמון הזמן אותו אנו בונים. הוא עשוי נשמה, שמחה ואיפוק. המשמעת באווירת הארמון, מזכירה את הקרבה לנצח [...] היום השביעי הוא כארמון בזמן, הנושא מלכות עבור הכל [...] אנו נוכחים לדעת כי אנו שרויים בתוך השבת, ולא כי השבת שרויה בתוכנו.¹¹

השל כינה את השבת 'ארמון בזמן'; ייתכן שהרבי מגור היה קורא לה 'סוכה בזמן'. לשבת ישנן אותן איכויות שיש בסוכה - השראת השכינה, הידבקות במקום, בשורש - אלא שאל הסוכה אנו גולים מבתנו כדי לחסות בצילו של הקדוש ברוך הוא, ואילו בשבת אנו פוגשים את האיכויות הללו דווקא בכך שאנחנו נמנעים מלצאת ממקומו. בשבת האדם אינו בונה

11 אברהם יהושע השל, **השבת - משמעותה לאדם המודרני**, תרגם אלכסנדר אבן-חן, תל אביב 2003, עמ' 38-45.

עַז דְּבוּרָה • אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ

מבנה מיוחד להשראת שכינה, אך הוא קובע לעצמו מקום שבו הקדוש ברוך הוא שוכן, וייתכן שאף מקיפים אותו ענני כבוד. מעניין לשים לב שכמה מהדרשות שדרש השפת אמת על איסור היציאה בשבת מסתיימות במילים 'פורס סוכת שלום', מלשון הברכה הנאמרת מדי ליל שבת. ממד המקום קושר בין הסוכה ובין השבת. אפשר אפילו לראות בשבת את הסוכה השבועית שלנו.

סיכום

מתוך הדרשה האחרונה של השפת אמת, הקושרת את מצוות השבת ומצוות הישיבה בסוכה, אשוב לראש דבריני, ואציע להוסיף לצמד המצוות שהגר"א נדרש אליהן - הישיבה בארץ והישיבה בסוכה - את מצוות השבת. לפנינו שלוש מצוות שבכולן אנו נוכחים במקום מסוים והודות לכך זוכים לחסות תחת כנפי השכינה:

ארץ ישראל, "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֶתָּה תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ" (דברים יא, יב), היא המקום שבו הקדוש ברוך משרה את שכינתו. במצוות יישובה של הארץ האדם נדרש להיות במקום פיזי מסוים, וכך יזכה בקדושה.

בסוכה, שהזוהר קורא לה 'צילא דמהימנותא', כלומר צל האמונה, הקדוש ברוך הוא משרה את שכינתו, והאדם מזמין לשהות במקומה ובמצוותה ולחסות בצל השכינה.

השבת, שכפי שראינו אחת משתי מצוותיה המסוימות המפורשות מתייחסת להישארותו של האדם במקומו, ואותו מקום מאפשר לאדם לנכוח במרחב של קדושה המזכה אותו לדרגה גבוהה ולחיבור לעולם העליון. זכות זו כרוכה גם בחובה - לשמור על מקומו כדי שלא לחלל את 'המקום', את מי שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו.

הגמרא במסכת שבת מייקרת את מצוות השבת:

ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: הנותן מתנה לחבירו - צריך להודיעו, שנאמר "לדעת כי אני ה' מקדשכם". תניא נמי הכי: "לדעת כי אני ה' מקדשכם" - אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל. לך והודיעם (בבלי, שבת י"ע"ב).

זיכנו ריבונו של עולם ונתן לנו מתנה. במצווה השבת טמונות משמעויות נעלות ואף מרגשות. ביום השבת אנו זוכים להיכנס למרחב שבו נוכל לחסות תחת כנפי השכינה. במקום זה אנו מחוברים יותר אל 'המקום', שבים אל שורשנו ומרגישים את צלם אלוהים שבנו בעצמה יתרה. יהי רצון שנקיט בגודל המתנה ויתקיימו בנו כל רבדיו של הציווי 'אל יצא איש ממקומו'.